

EXLEX

EX-évkönyv 1990/Fórum Könyvkiadó Újvidék, 1990

A magyar kultúrpolitika az elmúlt, átkosnak (szerintem inkább álhatatos) nevezett politikai korszakban mintha egy tengeralattjáró periszkópjából szemléltette volna a magyar irodalom határainkon (tengeralattjárón) túl eső területeit. A tengeralattjáró biztonságába mélyedve célszerű volt körbejártni e titkos szemléelőcsövet a környéken, és rövid helyzetjelentésben értékelni mindazt, ami e szűk nyíláson keresztül látható volt. A periszkóp-politika nem volt túl látványos, de némileg megnyugtatta a tenger felszínén lévőket, hogy valaki figyeli őket. Sok mindent tudtunk például a vajdasági magyar irodalomról, sok viszontagságon keresztül verekedett folyóiratukról, az Új Symposionról is, de a periszkóp igen ritkán nézett dél felé, ahol úgyis minden rendben találtatott, anyagi jólét és elviselhetőnek tűnő nemzetiségi politika nyugtatgatta a szemlélő lelki békéjét. Néha azonban mégis az volt a kukucskáló érzése, hogy nincs minden rendben Újvidéken. 1983-ban például (számunkra) váratlanul leváltották az Új Symposion szerkesztőségét, éléről eltávolították Sziveri Jánost. E földmozgás rengései is csak azokat az értelmiségi rétegeket érték el, melyek szimpátiával figyelték a Sympó szellemi műhelyét, vagy a hazai cenzúra tilalmai miatt csak az újvidéki lapban publikálhattak. Jugoszláviában ugyanis sokmindent meg lehetett tenni, amit nálunk nem. Az Új Symposionra jellemző sokszínűségbe így beépült a magyarországi szellemi emigráció is. A kellő tiszteletkörök (például Tito-képek és ajánlások) megtétele után a szerkesztőség viszonylagos szabadsággal válogathatott a rendelkezésére álló szövegekből. Az 1983-as földcsuszamlás azonban a politikai viszonyok megváltozását jelezte. Az új főszerkesztő a hatalom meghosszabbított karjaként csak a látszatát igyekezett kelteni annak, hogy a lap hagyományait szem előtt tartva folytatja a munkát. Ez sem sikerülhetett neki, hisz a volt szerkesztőség és a hozzá kötődő szerzőgárda egyszerűen bojkottálta a lapot, így igen kínos volt a kontinuitás látszata mögé bújni. Az a szellemi műhely, amely hét év után rehabilitálva érezheti magát egy évkönyv meg-

Semmi jó nincs odakint (Odakünn a lélekben)

Szaruk és fémek jegces reményben ásnak / Kiborul féltőn az értelem népe / Beszíncolja magát irdatlan mélyre / Halála fázik az Új Tanácskozásnak.

megjelenésével, most számba veheti, hogy milyen veszteségek érték a némaság korában. Az EX-évkönyv 1990 bemutatója múlt év decemberében volt Újvidéken az Ifjúsági tribünön. Thomka Beáta a szabadkai Napló hasábjain a következőképpen kommentálta az eseményt: „Megnyugtató a tapasztalat, hogy egy szellemi közösségnek annyi év után is, műhelyétől megfosztva, immár évkönyvbe (még jó hogy nem emlékönyvbe) préselve, még mindig van megújuló és megtartó ereje, ha már a Symposionnak folyamatossága eleve nem is lehetett.” A sokfelől érkező szerzőgárdát földrajzi, politikai, esztétikai, és nem utolsó sorban erkölcsi kötelekek fűzték a Sziveri-féle műhelyhez. Az EX-évkönyv emlékezés a hőskorra, a mellőztetés időszakára, az elszalasztott lehetőségekre, és természetesen Sziveri Jánosra.

„Az EX szellemi és irodalmi kaland, vállalkozás.” — vallja az előszóban a két szerkesztő, Fenyvesi Ottó és Losonczi Alapár, s valóban egy ilyen jellegű gyűjteménynél az egyetlen szerkesztési elv csakis a minőség lehetett. A 35 szerző — javarészt vajdasági magyar, de találunk jónéhány magyarországi és délszláv közreműködőt is — a művészetek és műfajok különböző területeiről érkezve sokszínűvé és izgalmassá teszi a vállalkozást. Ami első pillantásra is szembetűnő: a nyitottság. Nyitottság egymás szellemi termékeinek megismerése felé. Érezhető a gyűjteményből például, hogy a délszláv kultúra nem csak mint a nyugati irányzatok közvetítője játszik nagy szerepet, hanem mint közvetlen inspiráló elem is nagy hatással van a magyar nyelvű művészetre. Nyitottság jellemzi a szerzőket mindenféle művészeti áramlat el és befogadásában. Sebők Zoltán munkája talán a legjobb példa arra, hogyan lehet képzőművészeti alkotások, a vizuális kultúra nyomvonalán elindulva eszmetörténeti kérdésekhez eljutni (A clochardok vacsorája). Vagy Bicskei Zoltán írását említeném (Emberek), melyben a jazz-zene segítségével közelít korunkra jellemző életérzések felé. Nyitottság jellemzi az alkotóközösséget a generációk mindkét iránya felé. A nagy „öreges” (Tolnai Ottó, Végel László,) mellett helyet kaptak a kötetben olyan fiatalok, akik a Sympó-botrány idején még keveset, vagy egyáltalán nem publikáltak (például Piszár Ágnes, Radics Melinda, Bozsik Péter, a lap legújabb főszerkesztője).

Guta muntál máris
bősz Augustusban /
A KÖLTŐ SZA-
BAD! Tomiba léptem
— / — nyomon csak
ilyes revoltól hallani.

A versek és prózai szövegek általában nyersek, érdesek, barbak, vagy ahogy Zalán Tibor Balázs Attila megjegyzéseit nevezi, pikértek. Kevesen tudják ezt az eredendően balkáni tartalmat oly egyszerű, mégis szikár formába önteni, mint Sziveri János. A klasszicizáló versformák, a rímtechnika pontossága a pannon örökség nosztalgiáját sugallják. A tanítványok és volt kollégák láthatóan nehezen teszik túl magukat Sziveri művészetének hatásán. Feledtetni tudja ezt a tényt Kalapáti Ferenc Ó-Expressz-Ó című ötvözte, egyedi nyelvi és gondolati ritmusával, szellemes rímelésével, csípős humorával, vagy Bozsik Péter hétköznapi naturalizmussal átszőtt verseivel. Ami a legmélyebb lírai szövegekből is folyamatosan árad, az az átható, összetéveszthetetlen politikum. Ironikus módon leginkább talán Tolnai Ottó: No politik! című frása tapint rá erre a jelenségre. Hogy van-e politikai költészet, vagy létezik-e politikamentes irodalom, úgy tűnik nem helyén való kérdések. A hely és idő predesztinál. A politika az élet minden területét átszövi, miért hagyná érintetlenül pont az irodalmat? A politika megerőszakol, megtermékenyít mindent, amit letagadhatunk szemérmesen, de rossz álmainkban úgyszólván fognak ezek az emlékek. Ez nem egyszerűen nemzetiségi kérdés vagy a kisebbségi tudat kivetülése, nem is a magyar irodalom egy egzotikus szigete. A vajdasági írói társadalom másként látja önmagát és főként minket magyarországiakat, mert ugyan csak a periszkópot látják belőlünk, ez alapján másként tudják elképzelni a tengeraltjáró külsejét mint mi, akik benne ülünk. Ez világlik ki az elemzők frásaiból, melyek sajátos (néha szokatlan) eszközökkel nyúlnak a magyar írók szövegeihez. Harkai Vass Éva értelmezési kísérlete Mészöly Miklós, Ottlik Géza, Nádas Péter és Konrád György egy-egy regényének közös szervező elemeit kutatja roppant vázlatosan. Más szempontok alapján elemzik a vajdasági szerzők műveit is, mint ahogy az nálunk szokás. Piszár Ágnes például a levélformát választja Tolnai Ottóról (-hoz) szóló frásához. Thomka Beáta apró elemeire bontva Sziveri János Bábel című költeményét, jóval szövegközelibb értelmezést nyújt, mint például Hajdú Gergely az Orpheusban megjelent tanulmánya. A délszláv szerzők szövegein keresztül (Fenyvesi Ottó fordításában) ízelítőt kapunk az Új Symposion szellemiségéhez közel álló szerb, horvát, szlovén és más nemzetiségek irodalmából. Bár a szövegek rövidek és mindössze hat szerzőről van

. . . Ősz van, a vers
árnyéka is megnő / s
halkul a lázadó meta-
fóra. . .

. . . a dezertőrnek
nincs mamája helyet-
ted / oldott bűnbánat-
tornyok épülnek zan-
zibárban / a expiáló
söntés mögött / a
döntés rögzős útját
járva: előre / a nesz-
telen kereplő torok
önkéntes / esztelen
verője rácsap a velőre

bal jobb bal
bal jobb bal
bal bal bal
megyek tovább
hazafelé szabadkán
a marx útján. . .

Sohase felejts a kád-
ban / ne hagyj a ki-
éhezett tusok
alatt / Kimosom a
nyelvem, / utolsó
rendeltetésem.

szó, de jelzésszerűen utalnak arra a lehetőségre — amelyet a Symposium mindig is nyújtani tudott —, hogy a vajdasági magyar irodalmon keresztül könnyen elérhetővé válnak a jugoszláviai népek irodalma számunkra is.

Az évkönyvet Csorba Béla úgynevezett Symposium-naplója zárja. A szerző szíves kalauza leleplezi azt a tényt, hogy személyes indulatok nélkül elmesélhetetlen az az eseménysor, mely a Sziveri-féle Symposium szélnekéréséhez, és az azt követő megtorláshoz vezetett. „Nincs tehát igazságos, tárgyilagos napló, szóljon bár a szerző még oly szenvtelenül, s leplezze hiúságát még oly önkritikával.” De ez már irodalomtörténet, amely mint tudjuk ugyancsak nem nélkülözi a szubjektív elemeket. A napló feljegyzései mindenesetre segítenek bennünket abban, hogy közelebb jussunk a tengeralttjárótól délre fekvő területek politikájának, irodalmának, irodalompolitikájának megértéséhez. Oly közel kerülhetünk egymáshoz e könyv megismerésével, hogy talán félrehagyhatjuk jól megszokott, átkos (álhatatos) periszkópunkat is.

Odakünn, lélekben? /
Idebenn, a / ez itt a
cethal. Beteg ő is, el-
bújunk benne, mint
lélek, mint lélek a
művésében. . .

Szincsik György